

Vieraskielisen opetuksen opettajankoulutuksen koulutuspoliittiset haasteet

Julkaistu 11. toukokuuta 2011. Kirjoittanut Heini-Marja Järvinen.

Artikkeli käsittelee vieraskielisen opetuksen opettajankoulutusta ja sen haasteita. Vieraskielinen opetus on opetusmuoto, jossa oppilaalla on mahdollisuus oppia vierasta opetuskieltä, oppiaineen, esimerkiksi historian tai biologian, opiskelun ”oheistuotteena”. Artikkelin kantavana ajatuksena on, että aineen opetuksessa tapahtuvaa kielen oppimista on mahdollista edistää, jos vieraskielisen aineenopetuksen opettajankoulutusta kehitetään niin, että siinä otetaan huomioon sekä sisältöaineen kielen piirteet että kielipedagogiset tiedot ja taidot. Artikkelissa esitetään joitakin ajatuksia vieraskielisen aineenopetuksen opettajan valmiuksien kehittämiseksi. Käytän tässä esityksessä vaihdellen synonyymeinä termejä vieraskielinen opetus ja vieraalla kielellä opettaminen.

Taustaa

Suomeen alkoi syntyä uusi opettajaryhmä, kun opetuskielenä oli mahdollista käyttää mitä tahansa kieltä 1990-luvun alusta alkaen. Syntyi vieraskielisen opetuksen kokeiluja eri puolille Suomea. Pedagogisena impulssina oli Kanadan kielikylypy, joka oli levinnyt Suomeen Vaasan yliopiston professorin Christer Laurénin aloitteesta. Oma vaikutuksensa oli myös kielenopetuksen viestinnällisellä ja merkityspainotteisella suuntauksella. Lisäksi Euroopassa julkaistiin vuonna 1995 Euroopan kielenopetuksen tehostamiseen Valkoinen kirja, jossa Euroopan kansalaisille asetettiin tavoitteeksi oman äidinkielen lisäksi kahden muun kielen taito. Suomessa tämä ns. 1+2 -tavoite oli jo peruskoulun myötä saavutettu, kun kaikkien peruskoululaisten tuli opiskella yhtä vierasta ja toista kotimaista kieltä äidinkielen lisäksi. Vieraalla kielellä opettaminen nähtiinkin uutena avauksena kielenopetuksen laajentamiseen ja tehostamiseen.

Vieraalla kielellä opettavien koulutus

Vieraalla kielellä opettamisesta kiinnostuivat Suomessa 1990-luvulla luokanopettajien lisäksi sisältöaineiden opettajat, kuten kotitalouden, biologian ja maantieteen, kemian sekä historian opettajat perusasteella ja lukiossa. Myös kolmannen asteen koulutuksessa

(ammattikorkeakouluissa ja yliopistoissa) vieraskielisen opetuksen määrä lisääntyi, lähinnä lisääntyneen ulkomaisen opiskelijavaihdon seurauksena.

Suomen koulutusjärjestelmälle on tyypillistä perinteinen jako kieliaineisiin, matemaattisiin ja luonnontieteellisiin aineisiin, reaaliaineisiin, sekä ns. "harjoitusaineisiin", kuten kädentaidot, kuvaamataide, urheilu ja liikunta. Tämä jako heijastuu luonnollisesti opetustehtävien jakautumisessa kieliaineisiin, matemaattisiin ja reaaliaineisiin. Enemmistö kielenopettajiksi valmistuvista on opiskellut kieliaineita, ja myös oppilaitosten virkoihin ja opetustehtäviin sisältyy useimmiten yksi tai useampi opetettava kieli. Vastaavasti valtaosalla ei-kieliaineita opiskelleista ja opettavista ei ole omassa aineyhdistelmässään kieliaineita. Näin sisältöainetta (esimerkiksi historiaa, biologiaa, kemiaa) opettavalla ei ole kielenopetuksen valmiuksia ja vastaavasti kielenopettajalla ei ole sisäistynyttä käsitystä sisältöaineelle ominaisesta ajattelusta tai pedagogiikasta. Vieraskielisen opetuksen laajentuessa 1990-luvulla jouduttiinkin uuden tilanteen eteen, kun pohdittiin, mitä tietoja ja taitoja vieraalla kielellä ainettaan opettavan tulisi hallita ja miten hän tehokkaimmin hankkisi riittävän sisällöllisen ja kielellisen pätevyyden vieraan kielen opetuskäyttöön.

Euroopan maissa, kuten Saksassa ja Itävallassa, kieliaineen ja ns. reaaliaineen aineyhdistelmä on tavallinen. Tyypillisiä yhdistelmiä ovat esimerkiksi englanti ja maantiede tai englanti ja historia. Suomessakin luokanopettajiksi valmistuvilla voi olla sivuaineena kieliaine ja näin ns. kaksoispätevyys sekä vieraskieliseen opetukseen että kielen (tunti)opetukseen.

Opetushallitus rahoitti aluksi 15 ja myöhemmin 5 opintoviikon laajuisia vieraskielisen opetuksen opettajankoulutuksen kokonaisuuksia 1990-luvulla. Koulutukseen sisältyi sekä kieliopintoja että pedagogisia opintoja. Koulutuksen toimeenpanijan, kesäyliopiston tai täydennyskoulutuskeskuksen, vastuulle jäi koulutuksen sisältöjen laatiminen ja jäsentely. Tyypillistä oli, että koulutuksen suunnittelivat ja toimeenpanivat kielenopetuksen ammattilaiset.

Varsinaista vieraalla kielellä opettamisen pedagogiikkaa ei ollut, Suomen vieraskielisen opetuksen tutkimus oli hyvin vähäistä, eikä kokemuksia ollut ehtinyt kertyä. Koulutuksen suunnittelussa tukeuduttiin kielenopetuksen pedagogiikan lisäksi laajaan ja luotettavaan kielikylpytutkimukseen, jota oli saatavana sekä Kanadan ranskan kielikylvystä että Suomen ruotsin kielikylvystä. Myös amerikkalaisen sisältöpainotteisen opetuksen (content-based instruction, CBI) tutkimus ja pedagogiikka antoivat virikkeitä suomalaisen vieraskielisen opetuksen pedagogiikan kehittämiseen ja opettajankoulutukseen.

Opetushallituksen järjestämien kurssien lisäksi jotkut yliopistot ovat tarjonneet lyhyempää tai pidempää vieraskielisen opetuksen opettajankoulutusta. Laajamittaisista koulutuksista mainittakoon Jyväskylän yliopiston Juliet-koulutus luokanopettajille sekä kielikylpyopettajankoulutukset Vaasan yliopistossa ja Kajaanin opettajankoulutuslaitoksessa. Turun yliopistossa vieraalla kielellä opettaville on 2000-luvun alkupuolelta ollut valinnainen 2 opintoviikon (myöhemmin 3 opintopisteen) opintokokonaisuus.

Vieraskielisen opetuksen opettajan kielitaito

Suomen vieraskielistä opetusta on kartoitettu sekä 1990- että 2000- lukujen puolivälissä. Jälkimmäistä kartoitusta on täydennetty 2000-luvun lopussa. Tutkimuksista käy ilmi, että tärkeimpiä opettajien esille tuomia seikkoja on oman kielitaidon kehittämisen tarve ja huoli kielitaidon riittävydestä. Sopivien oppimateriaalien puute mainitaan toistuvasti, kuten myös yleinen koulutustaso, johon sisältyy muun muassa pedagogisten valmiuksien ja opetusmenetelmien kehittäminen. Käsittelen seuraavassa lähemmin vieraskielisen opetuksen kielitaitoa, sille asetettuja taitotasoa ja sisällöllisiä vaatimuksia.

Vieraskielisen opetuksen lisääntyneen tutkimuksen ja opetuksesta saadun kokemuksen myötä sekä meillä että Euroopassa on vähitellen muotoutunut jäsenyvä käsitys siitä, mistä vieraalla kielellä opettavan kompetenssi muodostuu. Hahmotelma ei ole eikä voi ollakaan lopullinen ”opetusohjelma”, vaan pikemminkin muutamia pedagogisia askelia, joissa on otettu huomioon sekä sisällön- että kielenopetus.

Kielitaito. Vierasta opetuskieltä käyttävän opettajan kielitaidon on oltava korkeatasoinen. Mitä laajamittaisempaa vieraalla kielellä opettaminen on, sitä tärkeämpi on hyvä kielitaito. Opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun asetuksen (986/1998, 18.12.2003/1133) 9 §:ssä edellytetään perusopetusta tai esiopetusta antavalta opettajalta erinomaista opetuskielen suullista ja kirjallista taitoa. Jos opettaja käyttää opetuksessaan muuta kuin koulun opetuskieltä säännöllisesti ja suhteellisen laajamittaisesti, hänen tulee osoittaa, että hänellä on riittävä kielitaito joko suorittamalla yleisten kielitutkintojen tason 5 kielitaitotestin tai opiskelemalla yliopistossa vähintään 80 opintopisteen laajuiset opetuskielen opinnot.

Edellä kuvattu vieraskielisen opetuksen opettajalta vaadittava kielitaidon taso on epäilemättä riittävä. Yleisten kielitutkintojen taso 5 on toiseksi korkein taso ja sen saavuttanut kielenkäyttäjä ymmärtää pidempää, normaalitempoista kasvokkaista sekä mm. televisiosta ja radiosta kuultavaa puhetta, vaikka joskus ymmärtäminen vaatii jonkin verran ponnistelua. Ymmärtää rakenteellisesti ja kielellisesti monimutkaisia tekstejä ja oman aikamme kirjallisuutta. Puhuu ja kirjoittaa selkeästi ja sujuvasti erilaisista aiheista, mutta harvinaisten sanojen ja monimutkaisten lauserakenteiden käyttö saattaa kuitenkin tuottaa vaikeuksia. Hallitsee kieliopin ja sanaston yleensä hyvin ja monipuolisesti. (<https://www.jyu.fi/hum/laitokset/solki/yki/yleista/tietoakielitutkinnoista/taitotasokuvaukset#ylin>)

Kuvattu tason 5 kielitaito riittää useimpiin vaativiinkin kielenkäyttötilanteisiin, mutta vieraskielisen opetuksen opettajan optimaalisen kielitaidon kannalta keskeistä on kielitaidon yleisen tason lisäksi kyky *ainekohtaiseen kielenkäyttöön*. Opettajan tulee siten myös kyetä ottamaan selvää ja opiskelemaan oman aineensa kielen erityispiirteitä ja perehtyä niiden opettamiseen (esimerkiksi käsitteiden avaamiseen ja selittämiseen). Hän perehtyy myös ainekohtaiseen ajatteluun ja sen kielelliseen ilmaisuun ja omaksuu aineen kielenkäytön konventiot ja soveltaa niitä opetukseensa. Hän opettaa myös oppilaille, miten ainekohtaiset tekstit hahmottavat aineelle tyypillistä ajattelua ja miten tekstejä tuotetaan, miten niitä avataan, ymmärretään ja miten niistä opitaan.

Toinen kielitaidon alue on *vuorovaikutuskielitaito* eli taito kuunnella oppilasta ja vastata hänen viesteihinsä, saada oppilas tuottamaan viestejä, tarkkailla ymmärtääkö oppilas ja sovittaa oma ilmaisu oppilaiden vastaanottokyvyn mukaiseksi ja heidän oppimistaan tukeväksi. Vuorovaikutuskielitaito on *scaffolding*-kieltä, joka tukee oppijan vielä horjuvaa kielenkäyttöä niin, että tämän kielitaito pääsee kehittymään optimaalisella tavalla. Aineelle ominaisen kieliaineksen lisäksi opettaja tarvitsee kielitaitoa palautteen antamiseen. Pedagogisesti taitava sisältöaineen opettaja osaa esimerkiksi oppilaan ilmaisun uudelleenmuotoilun (recast), kielivihjeiden antamisen (elicitation), kysymisen ja kieliopillisten selitysten antamisen (focus on form), jolla tuetaan oppilaan kielen tarkkuuden eli oikeakielisyyden kehittymistä. Ajatellaan, että kielenkäyttäjän valmius oppia kielestä on parhaimmillaan, kun hän on keskittynyt viestimään itselleen tärkeitä merkityksiä ja kohtaa viestiessään kielellisen ongelman, joka estää häntä ilmaisemasta asiaansa toivotusti. Jos hän tässä kohdin pyytää apua tai neuvoa ja saa esimerkiksi opettajalta pikaisen selityksen tai muun kielellisen avun, hän oppii ongelmallisen kielen muotoon liittyvän asian tehokkaasti ja ehkä pysyvämminkin jos selityksen tai opetuksen lähtökohta olisi lähtöisin muodosta. Kun sisältöpainotteisessa opetuksessa ilmaisuun tarvittavan muodon oppimisen ylläke on peräisin tärkeiden ja kiinnostavien sisältöjen viestimisestä, nopea ”puuttuminen” eli muodon opettaminen lyhyesti ja täsmällisesti sopii hyvin kielenkäytön tarkkuuden opettamisen tavaksi. Vuorovaikutuskielitaidolla on myös mallintava tehtävä, eli opettaja tarjoaa eri tilanteisiin sopivia ilmaisumalleja.

Lopuksi

Vieraskielisen opetuksen ja vieraalla kielellä opettavan koulutuksen kehittämisessä on paljon kehitettävää ja useita avoimia kysymyksiä. Edellä on esitetty muutamia ajatuksia siitä, mistä vieraalla kielellä opettavan kielitaito voisi koostua. Vieraskielisen opetuksen opettajan pedagoginen pätevyys kattaa oman aineen opettamisen pedagogiikan lisäksi tietoa kielen oppimisesta ja opettamisesta ja taitoa soveltaa tietoa oppimisympäristössä. Lisäksi tarvitaan kykyä yhdistää oman aineen ajattelu kielen oppimisen ja opettamisen kysymyksiin. Erityisen tärkeää on pohtia miten käsitteet ja oppiaineelle tyypilliset kielenkäytön tavat voidaan opettaa niin, että ne hallitaan molemmilla kielillä, omalla ja opetuskielellä, ja että opetuksen tapahtuminen vieraalla kielellä tuo oppimiselle lisäarvoa sen sijaan että häittäisi sitä. Vieraskielisessä opetuksessa olisi hyvä, jos kieltä olisi runsaasti oppijan ympärillä ja käytössä mutta myös niin, että oppija joutuisi prosessoimaan kieltä sopivan vaativissa tilanteissa, tuottamaan kieliaineesta ja toiminaan jatkuvasti aktiivisessa kielellisessä vuorovaikutuksessa. Ajattelun kehittämiseksi olisi hyödyllistä, jos oppijoilla olisi tarjolla sopivan haastavia aineelle tyypillistä ajattelua kehittäviä tehtäviä.

Artikkelin alussa mainittiin, että vieraskielinen opetus voisi olla käypä vaihtoehto kielenopetuksen laajentamiseen ja kehittämiseen. Suomessa on käsillä kielivalikoiman vakava kapeutuminen, minkä tuloksena ns. harvinaisten kielten (saksa, ranska, venäjä) opiskelu on huolestuttavasti vähentynyt. Käytännössä meillä osataan englantia ja heikosti ruotsia. Muiden toimien ohella (esimerkiksi Kielitivoli) kielivalikoiman rikastuttamiseksi yksi varteenotettava vaihtoehto voisi olla kielenopetuksen uusjako, jonka yhtenä osana voisi olla vieraskielinen aineenopetus. Muodollisen kielenopetuksen ohella vieraskielinen aineenopetus voisi tarjota mahdollisuuksia tukea kielenoppimista, korvata muodollista kielenopetusta ja näin vapauttaa kallisarvoisia resursseja kielivalikoiman monipuolistamiseen.

*Kirjoittaja on vieraiden kielten didaktiikan lehtori Turun yliopiston
opettajankoulutuslaitoksessa.*

Tähän artikkeliin liittyvät asiasanat:
opettajankoulutus, vieraskielinen opetus